

Király főtanár úr

Nem csak azokat szerették az istenek, akiket tanítónak tettek — reájuk olykor-olykor talán még orroltak is —, azok igazán szerencsések, akik jó tanítókat kaptak. Idézhetjük, hogy „mindannyiunkat könyvek neveltek”, mondogathatjuk, hogy a jó diák akár pedagógus nélkül is boldogul, legigazabb mégis az, hogy igaz tanítók nélkül még a legjelesebbek útja is nehezebben alakulna. Ady is elmondta: a zilahi kollégium öreg falai „beépültek” az életébe: ha Kincs Gyula nem közli le az első versét, a *Szilágyban*, ha Both István nem vele olvastatja fel Vajda zengő versét a tavaszról, ha...

Ady Endre Advvá nőtt volna úgy is bizonynal, de hova vezetne a köznapokra született ember útja jó tanítók nélkül? Az enyém nem vezetett volna sehova. Ha nincs a kis iskolában egy nagy tanító, tán máig sem mozdultam volna ki a falumból; ott dolgoznék, úgy lehet most is, a növénytermelő brigádban. A tanító úr, Siketh tanító úr tette át életem más sínekre. De azok csak valamelyik szatmári rektoriáig vittek volna, kántortanítói álmokig, ha a képzőben nincs egy tanárom, Sárdi Béla, aki az egyetemre, egyenesen az Eötvös-kollégiumba adatta be velem a kérelmet. S végezhettem bármily simán filozófus tanulmányaimat, kisvárosi tanárként öszülnek most is, ha nem vesz pártfogásába egy nagy tanár. Aki az egyetemen tartott, aki az irodalomtörténet mezejére hívott. Írásokat kért tőlem. Védett, óvott, gondolatokat és újra meg újra ösztönzéseket adott. Természetesen nem csak nekem; seregnyi már azoknak a száma, akik benne méltányolhatják az indítót, a szárnyra eresztőt, a megtartó tanárt. A főtanárt. Igazán nem volna indokolatlan, ha Róla szólván, hatvanadik születésnapján, lírára tévednék.

Akárhogy is számolom: huszonhét esztendő volt mindössze, mikor tanítványa lettem. Mikor először láttam, modern garabonciásnak is hihettem volna: fényesen, karcsún, feketén lobogott, nagy táskájával szinte úszni látszott a levegőben. Mindig sietett. A szeme, a szája, még a hajszála is villogott, mosolygott, de kollégiumi tanárként semmi barátkozási hajlamot nem mutatott. Rengeteget olvastatott, óráról órára dolgozatot íratott. Portrékat: Babits, Illyés, Karinthy, Kosztolányi... Mindenről tudott, félelmetesen nagy volt a tájékozottsága, de magáról sosem beszélt, még közbevetett félmondatokban sem.

Nem is volt rá szüksége: volt már neki egy alakuló legendája a kollégiumban. Földrajz—történelem szakos, fogságot járt családapámtól — a szobafőnököt mondták családapának a kollégiumban — hallottam belőle egy-egy fejezetet: más volt, diák korában is, mint a legtöbb kollégista; szenvedélyes, recepteket nem tisztelő; az éjszakában is élt; szakdolgozatát gépbe diktálta, de ugyancsak éjszaka. A nagy koponyák közt is kivételes; félelmetes logikájú; tagadni nem lehet, zseniális fickó...

A valóságban még a legendánál is szebbnek láttam: a huszonhét éves fiatalember nemcsak az Eötvös-kollégiumnak volt tanára, előadott az egyetemen is, szerkesztője volt a Csillagnak, munkatársa volt a Szabad Népek; sorra jelentek meg új koncepciót adó tanulmányai Petőfiről, Móriczról, Kaffka Margitról, Németh Lászlóról; tanárként, tudósként, szerkesztőként, kritikusként s pártmunkásként is jelen volt a szellemi élet minden területén, ahol az új formálódott. Még hozzá abban a biztos hitben, hogy a jövőt a saját elképzelése szerint is alakíthatja; osztozva nemzedéke szép illúziójában, hogy „holnapra megforgatjuk az egész világot”. Innen érthető, ha az akkori esztendőknél in-

kább a fényeire figyelt, s ha ifjúságára, akkori alapozó munkájára gondol, ma is megszépül előtte az idő egésze.

Mert Király István tanárként, irodalomtörténészként és szerkesztőként is nagy jelentőségű munkát végzett. A dogmatikus provincializmus bármennyire is fékezte az irodalomról való gondolkodást, ő érdemes eredményeket ért el: az új magyar irodalomszemlélet számos — máig érvényes — tételét, igazságát ő fogalmazta. Ő írta meg elsőként, marxista igénnyel, Petőfi „hazatalalását” — egyéni léte társadalmi létként való megélését. Kaffka Margitot a „tegnapok ködlövágjai” közül Ady és Móricz társává sorolta. Móriczot kiemelte a népiesség-urbánus ellentétben leszűkült népi irodalom kategóriájából, felmutatta benne az egész magyar valóság íróját, s odaállította — útjelző táblaként — Ady és József Attila mellé. Az értetlenséggel vitázva először mérte fel Németh László művészi hozományát. Ő írta az egyik első, igazán szép irodalomtörténeti monográfiát is, méghozzá Mikszáthról; áttemelve a nagy epikust a megkésett romantikusok közül a korszerű kritikai realisták sorába... A szépirodalmi mű próbája az újraolvasás; a kritika, az irodalomtörténet próbája az újraközlés, az újracédulázás érdemessége. Király István akkori irodalomtörténeti tanulmányait harminc esztendő múltán is újra meg lehetett jelentetni, néhány jelző, „fölényesebb” kitétel kigyomlálásával; 1953-as Mikszáth-könyvét szőnyi változtatás nélkül lehetett kiadni ismételtén, újra.

S a kritikus, a szerkesztő is nagy vállalkozásokra s érdemes eredményekre tekinthet vissza. Nemcsak azért, mert volt idő, hogy az ő aktatáskája jelentette a Csillag egész szerkesztőségét; nemcsak azért, mert a leglehetőlenebb helyzetekben is — fogyatkozott számú és kedvű írókkal — tudott jó folyóirat-számokat csinálni. Az általa szerkesztett folyóiratokban, ha tévővén és hibákkal is, mégiscsak a szocialista irodalom jelentkezett; a „derékhad” koncepció, bármennyire is szűkítő volt, mégiscsak egy új tenyészet kibontakozását segítette első időben. S Király István mint minőségisztesítő ember szerkesztőként többször korrigálta, amennyire tehette, az irodalompolitika torzulásait is. Tudta: a tehetség nemzeti vagyon; tudta: a szerkesztőnek az is feladata, hogy a potenciális szövetségest tényleges szövetségessé segítse. Az írók közlésénél nem a pillanatnyi árfolyamot tekintette a legfontosabbnak, hanem a maradandó értékeket. Csak jelzőként írjuk ide: az idők nehezedésekor ő közölte legtovább Weöres Sándort, s mikor pirkadni kezdett, ő hozott Németh László-írást először.

Ha mégsem vette mindig idejében észre a jelentkező értékeket, vagy csak fenntartással nyugtázta azokat — így Juhász Ferenc, Nagy László hangváltását 1953—54 táján — annak legfőbb magyarázatát akkori helyzetmegítélésében kell keresnünk. A szocialista építést alapjában minden területen rendben levőnek ítélte; nem vette még észre, hogy a megrendültség, a felerősödő kritikai hang, a modernizmus beáramlása az álharmonia tagadását, a tévedések bírálatát — jogos bírálatát — is jelzi; harmóniavágya akkoriban talán még idegennek is érezte a „pokoljárás” gondolatát. Később maga is önkritikusan szövegezte ebbeli tévedéséről; a szocialista líráról beszélve a „megértett disszonanciát” állította előtérbe. „Változatlanul a cselekvés, az igent mondás irodalmát látom ebben az irodalomban elsődlegesen — mondta 1975-ben, visszatekintve —, de oly cselekvését, oly igen mondását, mely mély bánatok, szomorúságok, megkínlódott problémák ellen és fölött mondja az igent, a disszharmóniát megélve, tudva küzdi ki a harmóniát az ember számára.” Az 1956 utáni magyar költészet legjelentősebb egyéniségeinek líráját — Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor líráját is — már így méltányolja.

A szerkesztői én persze kevésbé ismerhettem, nekem a tanárral, az emberrel volt gyakori találkozásom. S az emberről, a tanárról akármennyire is szeretnék „előkotorni” valamilyen kis kérdőjeles emléket — nem sikerül. Nem is sikerülhet: már akkor is a csúcson élt. Óráit mindig a tudós fegyelmeivel és a szenvedélyes ember lázával tartotta. Maga egyenes vonalban volt, de

tudomásul vette mások botladozásait is. Saját elveit határozottan vallotta, de a diák ellenvéleményét is türelmesen meghallgatta; csomagolás nélkül is. Nem tudok esetet, mikor tekintélyi szóval letorkolt volna, pedig a megengedhetőnél én igazán többet és vadabbul ellenkeztem vele. Más volt a véleményem a mezői viszonyokról, a „derékhad” több írójáról, más embereket tartottam nagyra a politikában is. Volt úgy, hogy meg is bántottam, igaztalanul, durván — ő a bántásra is a nagy pedagógus bölcsességével felelt: vitázott velem szigorúan, de ugyanúgy segített tovább dolgaiban, mintha mi sem történt volna. Perlekedett értem az elfogult okosok ellenében, védett a nagyon vonalások csipkedéseivel szemben; pénzes megbízásokat szerzett — sajtó alá rendezést — hogy ne legyen fillér nélkül. Bánataimban testvérként állt mellettem s adta újra meg újra a próbáló feladatokat: írjak az irodalomba visszatérő Tamási Áronról, mondjam el a véleményem a népi és polgári erkölcs ütközéséről, a *Rossz asszony* vitában... Nemcsak engem patronált minden lehetséges módon: minden hallgatóját számon tartotta, mindenkinek próbálta igazítani az útját, akiben valami érdemes mozdulást vélt. Különös gonddal figyelt a szegénységből, a külvárosokból és a faluvégekről indulókra. A „mocsárfenék-bányászás” patiki hagyományát kihagyás nélkül folytatta. Neve ezért is cseng oly rokonian — kezdettől fogva — a népi értelmiség tudatában.

Király István megírta, hogy Lukács György, a nagy tudós, milyen nagy pedagógus és sugallatos személyiség volt. Így igaz ez Király Istvánról is.

Király István a magyar gondolkodás két óriását szokta leginkább említeni, akik életében sorsfordítóan szóltak: Németh Lászlót és Lukács Györgyöt. Németh Lászlótól — többek között — a minőség jegyében megformált élet eszményét kapta, Lukács Györgytől — ugyancsak sok egyéb között — a néptribunai eszményt, s a végiggondolás tudományos és erkölcsi kötelességét. Ezzel a kettős — Németh László-i és Lukács György-i — örökséggel vesz részt történelmünkben közéleti emberként is, pártmunkásként is. Azzal a meggyőződéssel, hogy a szocialista felelősség nemzeti felelősség is. Közéleti munkásságát megítélni nem tudom, de gondolom, abban is az ember tisztelete és szolgálata az egyik legfőbb motívuma. Életének egyik legbeszédesebb mozzanata az a kis történet, amelyet nemrég beszélt el. A „klerikális reakció elleni harc” tobzódása idején édesapja református pap volt egy kis szatmári faluban. Hogy a zaklatásoktól a lehetséges mértékig megkímélje, maga írt — a kommunista párttag, a teoretikus — az öreg tiszteletesnek „demokratikus, szocialista prédikációkat”; amelyeket aztán még a megyei párttitkár is megdicsérhetett. Még akkor is gyönyörű volna ez a mozzanat, ha regényben olvasnánk: a megértés, az emberség, a humánus példázata. Király Istvánt — immár harminchárom hosszú esztendőn keresztül — ilyen teljes emberségűnek ismerem.

Egy élő Mirce — azaz igaz kommunista, ama kívánatos típusból, akit *Az utazásban* Németh László álmodott. Mirce — az irodalomban szereplő — látja és érti mások életének motívumait, fogékony a minőségre, az emberi értékekre, kész a szövetségre, bizik az emberekben; nem taktikából, de természetesen szerint bizik az emberi morálban, az értelemben. Nem napi árfolyamon mér, tudja, hogy messziről jön és messzire megy az élet. Tüskéket húzogató, önbizalmat ad. Mindeneket jó rendbe igazít. Kettős kötöttségű, ahogy Németh László is jellemzi: „nemcsak az úszóöv van rajta, amin a hatalom lógatja be a nemzetbe, de az a hegymászó kötél is, amellyel a nemzet küldi fel lehetőségei kinyomozására a magasba...” Népből, nemzetből, emberiségben gondolkodik.

Király tanár úr — Király főtanár úr — ilyenféle ember. Az élő valóságban.

Szerettek az istenek: tanítványod lehettem.

Kívánom, hogy unokáimnak — majdcsak lesznek — s dédunokáimnak is olyan jó tanárai legyenek, mit Te voltál, mint Te vagy énnekem.

Kérlek: fogadd majd az ő köszöntésüket is. A nyolcvanadik s a századik születésnapodon is; erőben és egészségben. Szép eszméid győzedelmében.